

TÉKA

részben ott tárgyaltakat mutatja be más megvilágításban. Önéletírás ez is, de az alkotó sok mindent másképp ítél meg idősebb korában, mint férfikora teljében. Gyermekkor, család, iskola, szerelmek, csalódások, küzdelmek — s mindez valamiképpen mindig Kolozsvárhoz, szülővárosához köti, melytől soha, semmilyen körülmények közt sem tud egészen elszakadni. Miután élete derekán újabb tizenöt hónapot tölt szülővárosában, tanulmányúton, ezzel az érzéssel távozik: „azzal a szent meggyőződéssel utaztam vissza Pécsre, hogy odahaza más emberré váltam, levedlettem gátlásaimat, megszabadultam a görcstől, egyszerűen magamra találtam.” A szerző írói rangja, a könyv információgazdagsága érdekes olvasmánnyá teszi *Az utolsó hullámot*. (Magvető, 1973.)

KÁDÁR ZSOMBOR: Román—magyar erdészeti és faipari szótár. Dicționar forestier român—maghiar. —

A műszaki szótárak sorozatában megjelent kötet az erdőművelés, fakitermelés és faipar leggyakoribb román szakkifejezéseinek magyar fordítását tartalmazza. Szerzője — az 1965-ben kiadott *Dicționarul forestier poliglot* munkatársa — az előző műszaki szótárkiadványok erdészeti vonatkozású hiányainak felszámolására törekedett. Címzavait az eddigi fontosabb román—magyar szótárak címszavaival összevetve megállapíthatjuk, hogy az eltérések elsősorban az értelmezések pontosságának növelésében, illetőleg a címszavaknak alárendelt összetételek és szakmai értelmezések nagy számában vannak. Sok általános műszaki, szervezéstani, géptani szakkifejezés mellett az erdőművelés, erdőkitermelés, erdővédelem, általános és erdészeti növénytan, talajtan, vadgazdálkodás stb. román

a Belle Arte néven ismert, Romul Ladea és Aurel Ciupe által vezetett iskolát tekinthetjük (amely a két háború között Kolozsváron működött egy ideig); támogatás híján e szándéknak legkonkrétabb dokumentuma az a határozattervezet, mely az akkor működő szabad festőiskolának felsőfokú, iparművészeti szakiskolává való átszervezését javasolja. A tervet Kós Károly, Gaál Gábor és Szolnay Sándor az 1947. augusztus 20-i megbeszélésen állította össze. A határozathoz mellékeltek egy részletes tannendet; a határozat továbbá javasolja a kapcsolatok felvételét a Belle Arte régi vezetőivel, hogy megtárgyalják az iskola felállításának lehetőségeit. A tananyag vázlatából kitűnik az elképzelés, hogy a művészeti oktatás olyan formákat öltjön, amelyek tükrözzék a kor meghatározta gyakorlati lehetőségeket. Már a Bauhaus jellegű iskolák rámutattak arra, hogy a gyakorlati kivánalmak új, életető talajt nyújtanak a művészetnek, igazolván életképességét és szükségességét. Ez a terv annál is életrevalóbb volt, mivel figyelembe vette azokat a következményeket, amelyek egy újjáépítés előtt álló országban fellépnek.

Befejezésül alá kell húznunk Szolnay Sándornak azt a rendkívül pozitív elvi és gyakorlati állásfoglalását, mellyel a román és magyar művészek együttműködése mellett szállt síkra, rámutatván sorsuk és feladataik közösségére.

Gheorghe Negulescu

Hipotézis a társadalom kialakulásáról

Nemrég jelent meg magyarul is Ju. G. Szemjonov érdekes könyve*, amely minden bizonnyal nagy vihart kavart majd az emberiség keletkezését tanulmányozó tudósok között. A szerző ugyanis — hatalmas ósrégészeti, antropológiai, néprajzi, lélektani stb. szakirodalomra támaszkodva — az ember, illetve a társadalom keletkezésével kapcsolatban olyan hipotézist dolgoz ki, amely *egységesen értelmezi* a kérdéskör teljes tényanyagát, beleértve a freudizmus megállapításait is. Szemjonov szerint az ember és a társadalom kialakulása nem két külön folyamat, hanem egyetlen folyamat két elválaszthatatlan oldala: ahol már kialakult emberről beszélhetünk, ott társadalom is van. A következőkben e kettősség dialektikájának néhány mozzanatát ismertettjük Szemjonov munkája alapján.

* Hogyan keletkezett az emberiség? Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1973.

TÉKA

A magasabb rendű állatok közül a majmok a leginkább társadalmi lények: nyájösztönük, egymáshoz való vonzódásuk igazolja ezt. A majmokat a dinamikus sztereotípiá, az azonos életmód és környezet megszokása tömöríti „egyesületté”. Az állatvilágban csak a majmoknál találkozunk kutatási hajlammal és tevékenységgel, ámbár ez csakis ösztöneik kielégítésére irányul. Az ösztönök — minden magasabb rendű állatfaj esetében — egyedi (táplálkozási, védekezési) és faji (nemi, anyai) ösztönökre oszlanak. Az ösztönök kielégítése egyben a faj fenntartását is biztosítja. Ennek megfelelően az állati egyesülések két formája alakult ki: a *feltétlen* állati egyesülés, melynek létrejötte nélkül lehetetlen egyik vagy másik ösztön kielégítése és így az állatfaj fennmaradása is (ilyen például a háremcsalád); valamint a *feltételes* állati egyesülés, amelyet a külső veszéllyel szembeni védekezés hoz létre (ilyen egyesülés a csorda).

A majmok háremcsaládjá feltétlen egyesülés: nemi ösztönei kielégítésére az erős hím háremet alakít ki, amely belőle és néhány nőtényből áll. A gyenge hímek nőtény nélkül maradnak. Mind a háremcsaládban, mind a csordában uralmi rendszer alakul ki, amely elnyomja a gyengék nemi és táplálkozási ösztöneit. A háremcsaládban a felnőtt hím korlátlanul uralkodik a család többi tagja fölött. A csordában már nincs tökéletes uralmi rendszer: itt minden vezérállat feje fölött ott lebeg a hárem elvesztésének veszélye, az alárendelt állat ugyanis tovább harcol az uralomért, s ha győz, ő nyomja majd el a többieket. Az utódok megszületésével a hárem háremcsaláddá alakul át, melynek alapját a nemi és anyai kapcsolatok jelentik. A majmoknál a nemi kapcsolatok mellett az anyai kapcsolatok is sokkal tartósabbak, mint a többi emlősnél; az emberszabású majmok kölykei csak későn válnak képessé a felnőtt életre.

Általánosan elfogadott vélemény szerint az *előemberek* a miocénbeli emberszabású majmokból fejlődtek ki. Még állatok lévén, életüket csak saját ösztöneik kielégítése határozta meg — éppúgy, mint az emberszabású majmokét. Feltétlen egyesülésben éltek, s a hímek állandó verekedést folytattak a háremszerzésért. Előfordult, hogy e verekedések miatt a horda állománya annyira megfogyatkozott, hogy képtelenné vált az élelemszerzésre (vadászatra). Ilyenkor a horda nyilván elpusztult. A konfliktus csak úgy oldódhatott meg, hogy a hámerek „feloldódtak” a hordában, ami megkövetelte az összes hímek nemi ösztönének tartós, állandó elnyomását: tilossá vált tehát a háremszerzés. Ez a tilalom már egyfajta erkölcsi norma csírája (minden ilyen norma kezdetben negatív jellegű volt, bizonyos cselekedetektől való tartózkodást követelt meg).

A tilalom, általánosan használt elnevezésével a *tabu* — mint a természeti népek etnográfijából tudjuk — bizonyos cselekedetek tiltása. Minden tabu tilalom, de nem minden tilalom tabu. A tabunak nincs igazolása, csak egyvalami világos: megsértése veszélyt hoz magára a tabuszegőre s az egész közösségre. A tabu tehát mindig együtt

szakkifejezéseinek pontos magyar értelmezése ebben a kötetben szerepel először. Szigorúbb szelekcióval, egyes közhasznú címszavak (cárámidá, comisie, macadam stb.) elhagyásával nemcsak a kötet terjedelmét, hanem szokatlannul magas árát is csökkenteni lehetett volna. Ugyanakkor a tudományos és szakdolgozatok, fordítások elkészítése során nélkülözhetetlen magyar—román rész hiányában a szótárt ebben a formájában csonkának tekintjük, és várjuk a hasznos kezdeményezések folytatását: a második kötet megjelenését. (*Editura tehnică*, 1973.)

Szociálpszichológia. — Olyan tudományágról van szó, melynek feladatait, jellegét, tárgykörét illetően eléggé körvonalazatlan elképzelések élnek a köztudatban. A kiadvány a nemzetközi szakirodalomból, többek között Asch, Brown, Osgood, Sanford, Crutchfield, Poitou, Jadov tanulmányaiból készült válogatás. Hunyady György, a válogatás készítője, valamint a bevezető tanulmány és az összekötő szöveg írója három nagy témakörbe csoportosít: A szociális befolyás és a kognitív folyamatok; Az interperszonális viszonyok és a csoport-folyamatok; A személyiség és a társadalom. Lévé, hogy a szociálpszichológia azzal foglalkozik, ami a pszichológiából a szociológus, a szociológiából a pszichológus számára szükséges saját tárgya teljes értékű tanulmányozásához, a kötet értékes anyagot szolgáltat mindazok számára, akik a két tudományág határos problémáit iránt érdeklődnek. (*Gondolat*, 1973.)

JORDÁKY LAJOS: A szocialista irodalom útján. — Némrégiben jelent meg Jordáky Lajos közel ötszáz oldal terjedelmű tanulmánykötete a magyar szocialista irodalom

TÉKA

jelentős képviselőiről. A marxista ihletésű irodalomszemlélet dogmatikus elfogultság nélkül tükröződik e gazdag tartalmú kötetben. Mélyreható elemzőkészség és szintetizáló pontosság jellemzi József Attiláról, Németh Lászlóról, Déry Tiborról, Kassák Lajosról, Kunfi Zsigmondról és a hazai szocialista írók közül Korvin Sándorról, Kovács Katona Jenőről, Salamon Lászlóról, Nagy Istvánról írott terjedelmes tanulmányait. A magyar szocialista irodalom kezdetéről, fejlődéséről és kibontakozásáról írott tanulmánya nemcsak kitűnően dokumentált és alapos munka, hanem irodalomtörténeti érték is, mert csaknem feledésbe merült szocialista költőkre és prózaírókra hívja fel az olvasó figyelmét. Mélyenszántó elemzéssel bizonyítja, hogy Ady Endre — ha nem volt is kifejezetten munkásmozgalmi elkötelezettségű költő — verseinek jelentős része szocialista ihletű, és a társadalmi igazság követelésének tüze hatja át. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Jordáky Lajos e tanulmánykötetével eddigi munkássága csúcspontjára emelkedett, s ezt a megállapítást mondanivalóinak magvassága, tárgyismerete, az egyes írókról készült portrészorozatának átfogó kritikai szemlélete is bizonyítja. (*Magvető, 1973.*)

Mai magyar rajzművészet. — A „Mai magyar grafika” címmel 1968-ban a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett, a „reneszánsz nemzedéket” középpontba állító kiállítást jelentette a kiindulópontot e reprezentatív album összeállításához — mint erről a bevezető tanulmányt író Solyomár István tájékoztat. Solyomár rövid áttekintést ad a jelenkori, rendkívül gazdag, változatos magyar grafika előzményeiről, kialakulásáról, majd ezt követően, abécé-sor-

jár a megszegéstől való félelemmel, ami arra készíti a közösséget, hogy mindent megtegyen a tabu betartásáért. „A tabu — írja Freud — ósrégi tilalom, amelyet a primitív népek valamely nemzedékére egykor kívülről kényszerítettek rá. E tilalmak olyan tevékenységre irányultak, melyekre erős hajlandóság élt bennük.” A spontán módon, önfenntartási ösztönből bevezetett tabu a lelkiismeret keletkezésére is fényt derít, hiszen a tabu megszegése után nyilvánvalóan mindenkiben bűntudat ébredt. Az állati önzés megfékezése folyamatának lezárulásával a tabuk erkölcsi normákká váltak, más részük eltűnt, elcsökevényesedett.

Az állati önzés megfékezése a kialakuló emberrek biológiai ösztöneinek **korlátozását és elfojtását** jelentette. Az az ösztön, amely az óshorda korában alapvetően akadályozta a termelés (vadászat) fejlődését, a nemi ösztön volt. A hímeknek a hordában való feloldásával ritkultak ugyan a nemi rivalitásból fakadó összetűzések, de teljesen nem szűnhettek meg. Az ösemberi horda létrejöttével a régi nemi kapcsolatokon alapuló biológiai szervezet eltűnt, az új társadalmi szervezet azonban még nem jelent meg. A születőben lévő társadalmi kapcsolatok még gyengék voltak ahhoz, hogy rendezhették volna a nemi viszonyokat, s így ezek szükségszerűen a horda tagjai közötti konfliktusokhoz vezettek, ami csökkentette a közösség munkaképes tagjainak a számát, és aláasta az élelemszerzés szempontjából mind nagyobb jelentőségű vadászatot. A tulajdonképpeni vadászatot hosszú előkészület előzte meg (a környék felderítése, az állatok becserkézése stb.), s ebben az időszakban az összetűzések különösen károsak voltak. Mivel fő forrásuk a nemi kapcsolatok rendezetlen jellege volt, a horda szempontjából sürgetően szükségessé vált a nemi kapcsolatok megtiltása ebben az időszakban. Így alakult ki az óshordában a nemi kapcsolatok tilalma (tabuja) a vadászat és a vadászatra való felkészülés időszakában. Hasonló tabuk létezéséről (csökevényes továbbéléséről) szolgáltat adatokat a néprajz is: az észtt fókavadász például, ha feleségére gondolt vadászat közben, hite szerint nem ejtett zsákmányt, az orosz vadász szigorúan tartózkodott vadászat közben attól, hogy a „nó” szót kiejtse stb.

Az óshorda eredetileg egyforma élete két váltakozó időszakból kezd összeállni: a **nemi-termelési tabu** és a **nemi élet** időszakából. A nemi élet a vadászat utáni pihenés időszakában kezdődött, s ezt a horda tagjai — számos ósrégészeti és néprajzi adat bizonyossága szerint — sajátos orgiasztikus ünnepellyel kötötték össze: férfiak és nők fantasztikus öltözékbe bújtak, s az összes addig érvényben volt nemi tabukat megsértették, amelyeknek megszegéséért a nemi-termelési tabu időszakában halál járt volna. Ez az orgia gyakran a korosztályok beavatásával is együtt járt, azaz olyan, a mai természeti népeknél is szokásos szer-tartással, amely a fiúknak és lányoknak a serdülőkorból a férfikorba, illetve asszonykorba való lépését pecsételi meg.

A horda tagjainak fő tápláléka azoknak az álla-

TEKA

toknak a húsa volt, melyekre rendszeresen vadásztak (az ősrégészet nagy mennyiségben tárt fel például mammutvadász, rénszarvasvadász stb. telepeket). Ez kialakította azt a meggyőződést, hogy a közösség tagjainak és az illető állatfajnak egy a húsa és vére; az előemberek mindinkább az illető állatfaj egyedeinek tekintették magukat, az állatokat pedig saját közösségük tagjainak. Az illető állatfaj így az adott emberi közösségnek együttesen s minden tagjának külön-külön is *totemje* lett — a totemizmus tehát az emberi közösség reális egységének illuzórikus tükröződése és kifejezése.

A totemizmus kialakulásával minden horda kezdte mereven szembeállítani magát a többi hordával. Megszűnt a keveredés, átcsoportosulás, minden horda lezárult, vérokonok közösségévé változott, olyan populációvá, amelyen belül a keresztződés beltenyészetté válik. Ez nyilvánvalóan különféle torzképződések, degenerációs jelenségek létrejöttéhez vezetett — s így lassan életszükségletté vált, hogy a nemi viszonyok kiszoruljanak a szűkebb közösség keretéből, hogy az emberek közötti nemi kapcsolatok köre táguljon. Mivel egymáshoz közel fekvő területeken több horda is élt, a hordán belüli nemi viszonyok hordaközi viszonyokká, a különböző közösségek tagjai közti viszonyokká váltak. Ez véget vetett a káros beltenyészetnek, biztosította az emberi nem normális újratermelését. A tabu most feloldja a totemet: a tabu megszegésének intézményesített formája, az orgiasztikus ünnepség kiterjed a hordák közötti kapcsolatokra, és ezzel a nemiség társadalmilag „irányított” és a közösség biológiai-társadalmi érdekeit szolgáló ösztönné válik.

Mindenütt létrejönnek olyan rendszerek, amelyek kölcsönösen egymással házasodó hordákból állnak; megjelenik a *duális hordaszervezet* (tulajdonképpen kialakulóban lévő duális nemzetségi szervezet). A hordaközi viszony következtében megnő a születések száma, az utódok pedig olyan jelleggel rendelkeznek, amelyek egyik szülőben sem voltak meg. Ez a keveredés volt az egyik alapvető folyamat a homo sapiens faj kialakulásában, mely folyamat feltehetőleg az előemberek által lakott egész földrajzi területen párhuzamosan zajlott. A nemzetség és duális nemzetségi szervezet létrejöttével véget ér az emberi társadalom *keletkezésének* nevezhető folyamat, és megkezdődik a társadalom fejlődési szakasza — zárja következtetését Szemjonov.

*

Hygy a fentebbiekben röviden összefoglalt érdekes hipotézis mennyiben bizonyul helytállónak a különféle szaktudományok részéről várható kritika, a bizonyára széles körben kibontakozó vita után, azt egyelőre nehéz anticipálni. Ju. G. Szemjonov elmélete mindenesetre nagyszabású kísérlet arra, hogy a különféle részletkutatások által megállapított, az emberi társadalom kialakulásával kapcsolatos tényeket egységes felfogásba illessze.

Molnár Ildikó

rendben, jellemzi a könyvben szereplő grafikusokat. A kötet súlypontját azonban a közel kétszáz lapnyi fehér—fekete és színes reprodukció képezi. Az igényes nyomdai munkának köszönhetően nemcsak többé-kevésbé tájékoztató, de többnyire élvezhető a reprodukált rézkarcok, ceruza- és tusrajzok, monotípiák, vegyes technikájú munkák, sőt gouache-ok egész sora, melyek olyan idősebb és fiatalabb mesterekkel ismertetnek meg, mint Barcsay Jenő, Bartha László, Borsos Miklós, Csóhány Kálmán, Gross Arnold, Hincz Gyula, Kondor Béla, Korniss Dezső, Lakner László, Orosz János, Szabó Vladimir, Szász Endre, Würtz Ádám. (*Képzőművészeti Alap, 1973.*)

NÉMETH LAJOS: A művészet sorsfordulója. — A neves művészettörténész, a modern magyar művészet kitűnő ismerője és értelmezője (*Modern magyar művészet* címen 1968-ban igényes összefoglaló művet jelentetett meg a XX. századi magyar képzőművészetről), ezúttal a modern művészet egyetemes előzményeit méri fel tanulmányában. Sűrű utalásokkal a művészettörténet előző korszakaira, a XIX. századot veszi itt elemzés alá. „A művészetnek az a funkcióváltozása, amelynek csirái már megtalálhatók a 16. század végétől, és amelynek első átütő erejű, pregnáns jelentkezése volt a romantika, ekkor válik korszakot meghatározó valósággá. E nagy vízvonalasztó, átmeneti periódus egészen a 20. század első évtizedéig, a nagy minőségi ugrópontig, az 1910 körüli fordulatig tart.” Németh Lajos könyvének újdonsága, hogy a képzőművészeti problémákat nem szakitja ki természetes közegükből, a társadalmi és művelődési élet összképéből. (*Gondolat, 1973.*)